

УДК 94 : 81'373.21 (477.72) «1992/2024»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.2.444>

Yevheniia Virlych*

RENAMING OF TOPONYMS IN KHERSON: THE EXPERIENCE OF 1992–2024 BASED ON THE MATERIALS OF THE AUGUST VIRLYCH ARCHIVE

Abstract: The article examines the evolution of practices of renaming place names (toponymic objects) in Kherson in 1992–2024 in connection with changes in political circumstances, the legal framework, and the transformation of public perceptions of the past. The relevance of the topic is determined by the fact that toponymy functions as an instrument of memory politics and a marker of symbolic control over space, and for Kherson – a city that experienced Russian occupation in 2022 – it also acquires an existential dimension of resistance and security. The aim of the study is to analyze the waves of toponymic change in Kherson from the first initiatives of the early 1990s to the large-scale decolonization of 2023–2024, drawing in particular on materials from the August Virlych archive preserved in the State Archives of Kherson Oblast, as well as on normative legal acts, decisions of local self-government bodies, and publications in the local press, with additional use of materials from public discussions and online surveys.

It is shown that early attempts at derussification and decommunization in the 1990s often reproduced imperial symbolism through the narrative of ‘restoring historical names’ and legitimizing the imperial period as the city’s ‘normative’ historical reference point. In 2007–2014, Kherson was dominated by isolated decisions that combined the removal of certain Soviet markers with the restoration of imperial names. The wave of toponymic renamings in 2016–2020, driven by decommunization legislation, assumed a systemic character; however, it retained elements of imperial heritage in the city’s toponymy. In contrast, the processes of 2023–2024, implemented within the framework of Ukraine’s law on the decolonization of toponymy, demonstrated a qualitative shift in public demand: while there was broad consensus on the need to remove imperial and Soviet narratives, debates focused mainly on specific names and principles of memorialization.

The scientific novelty of the study lies in introducing and interpreting the materials of the August Virlych archive as a unique source base that documents early debates and renaming projects and makes it possible to trace the continuity of arguments and decisions over three decades. The article concludes that the occupation experience of 2022 radicalized perceptions of imperial place names and turned the decolonization of toponymy into a component of practices of resistance and the restoration of the community’s symbolic agency.

The practical significance of the findings consists in the possibility of using them in memorial policy, in the work of toponymic commissions, and in further studies of urban memory in southern Ukraine.

Keywords: Kherson, decolonization of toponymy, decommunization, memory politics, August Virlych, symbolic space, local identity

---

* *Virlych Yevheniia* – PhD student of the Department of History, Petro Mohyla Black Sea National University (Mykolaiv, Ukraine); ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4947-8215>; e-mail: e.virlich@gmail.com

Євгенія Вірлич*

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ТОПОНІМІВ У МІСТІ ХЕРСОН: ДОСВІД 1992–2024 РР. НА ОСНОВІ ДАНИХ АРХІВУ АВГУСТА ВІРЛИЧА

Анотація: У статті досліджено еволюцію практик перейменування об'єктів топоніміки Херсона в 1992–2024 рр. у зв'язку зі змінами політичних обставин, законодавчого поля та трансформацією суспільних уявлень про минуле. Актуальність теми зумовлена тим, що топоніміка виступає інструментом політики пам'яті та маркером символічного контролю над простором, а для Херсона – міста, яке пережило російську окупацію 2022 року, – набуває також екзистенційного виміру спротиву та безпеки. Метою дослідження є аналіз хвиль топонімічних змін у Херсоні від перших ініціатив початку 1990-х років до масштабної деколонізації 2023–2024 рр. на основі матеріалів архіву Августа Вірлича, які зберігаються у Державному архіві Херсонської області, нормативно-правових актів, рішень органів місцевого самоврядування та публікацій місцевої преси із залученням матеріалів публічних обговорень та онлайн-опитувань.

Показано, що ранні спроби дерусифікації та декомунізації у 1990-х рр. нерідко відтворювали імперську символіку через наратив «повернення історичних назв» і легітимацію імперського періоду як «нормативної» історичності міста. У 2007–2014 рр. в Херсоні переважали точкові рішення, які поєднували демонтаж окремих радянських маркерів із реставрацією імперських назв. Хвиля перейменувань топоніміки 2016–2020 рр., зумовлена декомунізаційним законодавством, набула системного характеру, однак залишила елементи імперської спадщини у топоніміці міста. Натомість, процеси 2023–2024 рр., реалізовані в межах Закону України про деколонізацію топонімії, засвідчили якісну зміну суспільного запиту: за загальної згоди щодо необхідності усунення імперських і радянських наративів дискусії точилися переважно навколо конкретних найменувань і принципів меморіалізації.

Наукова новизна полягає у введенні до обігу й інтерпретації матеріалів архіву Августа Вірлича як унікальної джерельної бази, що фіксує ранні дискусії та проекти перейменувань і дозволяє простежити тяглість аргументів і рішень упродовж трьох десятиліть. Окупаційний досвід 2022 року радикалізував сприйняття імперських найменувань і перетворив деколонізацію топоніміки на складову практик опору та відновлення символічної суб'єктності громади.

Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання у меморіальній політиці, роботі топонімічних комісій і подальших дослідженнях урбаністичної пам'яті Півдня України.

Ключові слова: Херсон, деколонізація топонімії, декомунізація, політика пам'яті, Август Вірлич, символічний простір, локальна ідентичність

---

*Вірлич Євгенія Михайлівна – аспірантка кафедри історії, Чорноморський національний університет імені Петра Могили (Миколаїв, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4947-8215>;
e-mail: e.virlich@gmail.com

Вступ. Перейменування топонімів у місті Херсон за часів незалежної України проводили кілька разів. Перші спроби масштабного перейменування та позбавлення комуністичної ідеології у назвах вулиць, парків, скверів та інших об'єктів намагались реалізувати майже одразу після здобуття Україною незалежності. Втім, ці спроби не набули масового характеру. Системних перейменувань Херсону довелось чекати 25 років: лише у 2016 р. відбулись системні зміни, яким передували точкові. У 2022 р., після окупації Херсона росіянами, суттєво змінилось ставлення мешканців міста до російських наративів у цілому і теми перейменувань об'єктів топоніміки зокрема. У контексті ухваленого Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії»¹ у Херсонській міській територіальній громаді нові назви отримали 165 геонімів, зокрема 91 – у місті Херсон, 27 – в Антонівському старостинському окрузі, 19 – у Зеленівському, 15 – у Комишанському, 2 – у Наддніпрянському, 7 – у Садівському та 4 – у Степанівському².

Якщо у попередніх періодах спроби змінити назви топонімів супроводжувались активними дискусіями щодо необхідності таких перейменувань, то перейменування 2022–2024 рр. відбувалося вже за майже одностайної думки мешканців Херсонської територіальної громади про те, що подібне перейменування необхідне. Точилися дискусії щодо конкретних назв, але в цілому важливість позбавлення від комуністичних та імперських наративів не викликала сумнівів. До міської влади зокрема надходили листи від містян з проханням перейменувати російські назви вулиць: люди писали, що фізично не можуть знаходитися у цих російських назвах³.

Питання декомунізації та деколонізації українського міського простору, зокрема через зміну топонімів, набуло особливої ваги після початку широкомасштабної агресії Російської Федерації проти України та окупації частини регіонів України у 2022 р. Топоніміка, як елемент символічного простору, відображає цінності, історичні наративи та ідеологічні пріоритети суспільства. У випадку Херсона – міста, що зазнало прямої окупації та збройного тиску з боку РФ, питання перейменування набуло не лише культурного, а й екзистенційного значення. Аналіз динаміки топонімічних змін упродовж 1994–2024 рр. дозволяє простежити трансформації суспільної свідомості, еволюцію національної ідентичності та зміну підходів до формування публічного простору.

Особливу цінність для дослідження становить архів Августа Вірлича – херсонського краєзнавця, журналіста та громадського діяча, який документував ранні спроби дерусифікації та декомунізації міста, вивчав історію краю. Це дозволяє простежити зв'язок між спорадичними ініціативами 1990-х і системними змінами після 2014 і особливо – 2022 р. Дослідження наповнює історичним контекстом сучасні процеси деколонізації топонімів і допомагає глибше осмислити роль громадської участі, пам'яті й спротиву в умовах війни та окупації, що підкреслює актуальність дослідження цієї теми.

¹ Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» № 3005-IX від 21.03.2023 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

² Білий Д., Гоманюк М. (ред.). Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади. Херсон: Вид-во Херсонського державного університету, 2025. С. 8.

³ Дементій Білий, член комісії з перейменування при Херсонській МВА, в ефірі проєкту «АртАгент» радіо «Х.Он». URL: <https://x-on.com.ua/archives/event/dementiy-bilyi>

Метою статті є аналіз процесів перейменування топонімів у місті Херсон упродовж 1994–2024 рр. із урахуванням суспільно-політичного контексту, законодавчих змін і громадських ініціатив, на основі матеріалів архіву Августа Вірлича, інших джерел і сучасної практики деколонізації геонімів.

Огляд літератури та джерел. Серед дослідників, які активно вивчали та продовжують вивчати процеси декомунізації та деколонізації топонімів у Херсоні, варто виділити Н. Кузовову⁴, С. Водотику⁵, М. Гоманюка⁶, Г. Михайленку⁷. Загальні риси й особливості топонімики Херсонщини та Миколаївщини, обставини формування історіографії та джерельної бази також висвітлені у роботах Ю. Котляра⁸. Дослідження соціокультурних обставин діяльності радянської влади на Півдні України досліджені у роботах І. Міронової⁹. Важливими для дослідження є також матеріали, оприлюднені в херсонській пресі й інших джерелах різних років.

Дані архіву Августа Вірлича у дослідженні перейменування топонімів у Херсоні формують джерельну базу, а також характеризують обставини, за яких проводили перші спроби позбавитись культурних маркерів комуністичного минулого в Херсоні після здобуття Україною незалежності. Також збережений архів і його частина, яка безпосередньо дотична до перейменувань у Херсоні, важливі для аналізу у контексті відтворення всіх обставин, які спіткали перші спроби перейменування херсонських топонімів у 1990-х рр. Після пограбування росіянами архівів, музеїв та інших закладів у Херсоні збережені дані архіву Августа Вірлича постають важливим джерелом для вивчення історії Херсонщини в цілому та процесів перейменування топонімів зокрема.

Важливими джерелами для аналізу та порівняння є нормативно-правові акти, на основі яких здійснювали перейменування: відповідні закони України, рішення сесій Херсонської міської ради, розпорядження міського голови та начальника міської військової адміністрації тощо.

Звернення до теми перейменування топонімів у Херсоні зумовлене, насамперед, фрагментарністю її висвітлення у науковому дискурсі та відсутністю комплексного дослідження, що охоплювало б увесь період 1992–2024 рр. із урахуванням суспільно-політичного контексту, законодавчих змін і локальних ініціатив. Попри наявність окремих публікацій, присвячених декомунізації та деколонізації топонімики Півдня України, питання еволюції топонімічної політики Херсона розглядалося переважно фрагментарно – без

---

⁴ Кузовова Н. Гендерне питання і політика пам'яті у назвах вулиць Херсона. *Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади* / Заг. ред. Д. Білого, М. Гоманюка. Херсон: Вид-во Херсонського державного університету, 2025. 238 с.

⁵ Водотика С., Савенок Л. Міський простір, декомунізація і проблеми історичної пам'яті. *Місто: історія, культура, суспільство*. 2017. № 1. С. 119-133.

⁶ Гоманюк М. Декомунізаційні моделі перейменування населених пунктів Півдня України (на прикладі Херсонської області). *Науковий вісник ХДУ Серія Географічні науки*. 2017. № 6. С. 30-37. URL: <https://gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/6>

⁷ Михайленко Г. Збереження пам'яті про загиблих воїнів як чинник формування локальної ідентичності. *Південний архів (історичні науки)*. 2025. № 51. С. 39-52.

⁸ Котляр Ю. Селянське повстанство на Миколаївщині (1918-1921 рр.). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 124 с.

⁹ Міронова І., Бурячник А. Радянська Україна: ілюзія історичної суб'єктності. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2019. Vol. 1. P. 15-23.

системного аналізу раннях ініціатив 1990-х рр. і без належного введення до наукового обігу матеріалів архіву Августа Вірлича. Важливо виділити довідкове видання 2025 р. «Довідник нових геонімів Херсонської громади»¹⁰, який став першим і наразі єдиним комплексним дослідженням щодо трансформації геонімів у Херсоні до 2024 р. включно та важливим джерелом для даного дослідження. Окремі положення попередніх досліджень, зокрема щодо інтерпретації наративу «повернення історичних назв» як однозначно декомунізаційного, потребують уточнення у контексті сучасного деколоніального підходу, оскільки значна частина таких ініціатив фактично відтворювала імперську символічну риторичку.

Додатковим імпульсом для дослідження стала трансформація суспільного ставлення до імперських і радянських найменувань після окупації Херсона росіянами у 2022 р., що актуалізувало потребу переосмислення попередніх хвиль перейменувань та їхніх ідеологічних підстав. Події 2022 р. дозволили по-новому подивитися на витоки імперських наративів у міському просторі, зокрема на їх формування у 19 ст. та подальшу нормалізацію в пострадянський період. Таким чином, робота покликана заповнити прогалину у вивченні локальної топонімічної політики Херсона, запропонувати уточнене бачення співвідношення процесів декомунізації та деколонізації в міському просторі та простежити еволюцію ставлення громади до наративів, закріплених у геонімах, із залученням матеріалів архіву Августа Вірлича як важливого джерела для аналізу ідеологічних трансформацій.

Перші спроби декомунізації топоніміки в Херсоні. Активну фазу початку процесів перейменування топонімів у м. Херсон після здобуття Україною незалежності можна датувати 1994-м роком, коли почали формувати перші реальні пропозиції назв вулиць та активно обговорювати у пресі та під час депутатських комісій можливий процес перейменування.

Хоча перші пропозиції перейменувань надходили ще 1992 р. – і надходили вони від Комуністичної партії України, яка на той момент продовжувала функціонувати та була ще доволі сильною, незважаючи на крах СРСР і підтримку ідеї незалежності України серед населення та власне здобуття незалежності. Так, в архіві Августа Вірлича є копія замітки з газети (ймовірно, «Наддніпрянської правди» жовтня 1995 р., але це припущення – в копії немає даних про джерело, але оформлення схоже саме на «Наддніпрянську правду» – *Авт.*) під назвою «Як пройти на Рішельєвську» авторства депутата Херсонської міської ради Анатолія Бобуха, де він зокрема зазначає: «Ще у 1992 році до обласної державної адміністрації надійшло подання від Першого секретаря обкому КПУ з пропозицією повернути вулицям міста старі історичні назви, які існували ще з дореволюційних часів. Ідею підтримали місцеві краєзнавці, журналісти, вчителі історії, представники архівних установ»¹¹.

Отже, саме Комуністична партія України стала однією з перших політичних сил, яка активно почала просувати ідею зміни найменувань топонімів у Херсоні після здобуття незалежності. Це може видаватись дивним, адже:

1. У 1990 р. – ще до здобуття незалежності Україною – саме комуністи заблокували ідею перейменувань топонімів у місті¹².

---

¹⁰ Білий Д., Гоманюк М. (ред.). Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади...

¹¹ Держархів Херсонської області (ДАХО). Ф. Р-3378. Оп. 4. Спр. 197 (2). Арк. 1-2.

¹² Результати перейменування в Херсоні. Презентація вебсайту та сторінки в соціальній мережі «Фейсбук» проєкту «Звільнена мапа». *ХОУНБ імені Олеса Гончара*, 26.09.2024. URL: <https://biblio.lib.kherson.ua/pereymenuvannya.htm?ps=19>

2. Фактично комуністи пропонували відмовитись від низки комуністичних назв і повернутись до того, із чим активно боролись упродовж 70-ти років: до імперських назв вулиць.

Утім, політичний клімат для комуністичної партії різко змінився 1991 р. – і вони, вочевидь зрозумівши, що населення активно опирається всьому, що пов'язано з комуністичною ідеологією, застосували наратив «повернення до історичних назв вулиць», аби втримати прихильність населення і водночас не дати просочитись українським наративам. Саме у цьому поєднанні двох основних важливих способів втримати владу авторка статті вбачає причину раптового просування херсонськими комуністами перейменувань топонімів у Херсоні на ті назви, які існували до більшовицького перевороту 1917 р.

Активно в цей час починають просувати термін «історична справедливість», який росіяни застосовують у своїй пропаганді й сьогодні. Так само традиційно росіяни паплюжать зміст цього словосполучення. Історична справедливість нерозривно зв'язана з історичною пам'яттю. Зважаючи на те, що дослідження історичної пам'яті розвиваються у контексті численних воєн і геноцидів, це дає певний простір для маніпуляцій, чим росіяни користаються у своїй пропаганді на темах історичної справедливості. У контексті російської пропаганди на території України в цілому та Херсоні, зокрема, «історична справедливість» розглядається винятково як повернення імперських (колонізаційних) або радянських наративів у культурний і соціальний простір (період 19 – початок 20 ст.) Українські наративи росіяни використовують в дуже обмеженій кількості та винятково для того, щоб продемонструвати уявну турботу про українську історичну пам'ять. Подібні прояви уявної турботи, зокрема в Херсоні, можна побачити у найменуваннях топонімів на честь приміром Богдана Хмельницького, Лесі Українки чи Тараса Шевченка. Можна згадати ще кілька імен видатних українців, чії імена росіяни та їхні прибічники в особах вже зазначених вище українських комуністів активно експлуатують для того, аби продемонструвати, що вони нібито піклуються про збереження українського культурного простору. В той же час, комуністи й інші прибічники росіян системно ігнорували імена Миколи Куліша, Терентія Якушева, Василя Стуса, Леся Курбаса, Остапа Вишні, Олени Пчілки та багатьох інших видатних українців, чії імена нерозривно пов'язані безпосередньо з Херсоном або в цілому з Україною.

Таке системне ігнорування внеску українців і представників інших націй у становлення та розвиток Херсона й активне просування російського наративу справляло вигляд, ніби дотичними до розвитку Херсона є винятково росіяни та можливо кілька представників інших країн, але обов'язково дружніх до росіян у поточному політичному контексті. Це, у свою чергу, спотворювало колективну пам'ять і суперечило локальному історичному досвіду.

Концепт історичної справедливості у контексті повернення назв топонімів часів Російської імперії у Херсоні лунав як у комуністів, так і у тих, хто позиціонував себе їхніми антагоністами. На той час – 1990-ті роки – імперський наратив не сприймався як ворожий, на відміну від комуністичної ідеології. Імперська частина історії Херсона вважалася навпаки природною – «історичною», тому й перейменування вулиць у Херсоні на назви, які були до більшовицького перевороту, вважали поверненням до історичних назв. Переважна кількість цих найменувань об'єктів топоніміки у Херсоні виникли у 19 ст.

Повертаючись до замітки Анатолія Бобуха орієнтовно 1995 р. з архіву Августа Вірлича¹³, чітко прослідковуємо бажання певних політичних кіл у Херсоні повернути «історичні» назви вулиць, тобто ті, які радянська влада замінювала на комуністичні, і просування саме російського імперського нарративу, який панував на території Херсона у 19 ст. Автор, який є депутатом міської ради, наголошує на важливості збереження історичної пам'яті через топонімію та підкреслює, що такі назви, як Рішельєвська, Артилерійська, Старообрядницька, Чорноморська, Соборна й інші, не лише фіксували географію міста, а й увічнювали пам'ять про визначних осіб, події та культурні процеси.

У публікації детально пояснено, ким були історичні постаті, іменами яких колись були названі вулиці Херсона: герцог Рішельє, генерал-губернатори Потьомкін, де Рібас, Воронцов та ін. Автор зазначає, що багато з цих назв втрачені після революційних змін 1917 р., проте їх повернення можливе у контексті відновлення історичної справедливості. Жодним чином автор не зазначає внеску українських культурних та інших діячів у розвиток міста: він не пише про Миколу Куліша, Віктора Гошкевича, Володимира Кедровського, Дніпрової Чайки (Людмили Василевської-Березіної) й ін.

А. Бобух акцентує увагу на тому, що повернення до «традиційних» назв не лише відновить культурний ландшафт міста, а й сприятиме вихованню історичної свідомості у містян, формуванню місцевої ідентичності та пошані до минулого – минулого, в якому немає місця українським нарративам та українським діячам, зокрема місцевим, на мапі міста.

У тій же архівній справі міститься і стаття Гаррі Зубріса «Ще раз про топоніміку Херсона»¹⁴. Відомий херсонський лікар, який чимало досліджував херсонське краєзнавство та внесок лікарів в історію Херсонщини, окрім того, що погоджується із загальною концепцією перейменувань вулиць, наголошує також на тому, що вулиці Херсона зокрема мають отримати імена і лікарів, чия діяльність нерозривно пов'язана з містом. У матеріалі Г. Зубріс згадує і видатного хірурга Юрія Вороного, і сестер Диканських, й інших лікарів, чий імена за радянської влади воліли не згадувати. Тоді ці ініціативи не підтримали, але у 2016 р. ім'я Юрія Вороного отримала вулиця Клари Цеткін у Херсоні¹⁵, а ім'я Сестер Диканських отримала вулиця Островського¹⁶.

У тому самому випуску «Нового дня» в архіві Августа Вірлича також є матеріал Дементія Білого – херсонського журналіста, краєзнавця та громадського діяча – під назвою «А хто рахував?»¹⁷. У своєму матеріалі автор аналізує суперечки навколо перейменування вулиць у Херсоні, намагаючись критично, але конструктивно окреслити всі аргументи «за» і «проти». Незважаючи на короткий формат матеріалу, він доволі комплексний і містить декілька аспектів, важливих для вивчення історичного контексту.

Так, Д. Білий погоджується з тим, що перейменування потрібні, бо радянські назви не мають історичної прив'язки до Херсона. При цьому він пропонує відмовитись від терміну «перейменування» та використовувати «відновлення історичних та приведення до

¹³ ДАХО. Ф. № Р-3378. Оп. 4. Спр. 197 (2). Арк. 1-2.

¹⁴ ДАХО. Ф. № Р-3378. Оп. 4. Спр. 196. Арк. 11.

¹⁵ Розпорядження Херсонського міського голови від 19.02.2016 р. №80 р «Про виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/r80.zip>

¹⁶ Розпорядження начальника Херсонської МВА від 11.01.2024 р. № 05-р. URL: <https://cutt.ly/vtVc8hUW>

¹⁷ ДАХО. Ф. Р-3378. Оп. 4. Спр. 196. Арк. 11.

традиційних норм сучасних назв». Також Д. Білий застерігає від хаотичності та поспішності. У статті йдеться також про побоювання людей через те, що немає коштів на нові таблички, документи, перепис (середина 1990-х рр. позначилась важким економічним становищем, яке суттєво спиняло трансформаційні процеси). Окремо виділено побоювання людей через те, що представники влади не врахують думку жителів, а рішення будуть ухвалювати «фахівці апарату», відірвані від місця. У той же час, автор висловлює чіткі аргументи за перейменування, спираючись зокрема на пропозицію ліберальної партії. Основних аргументів два:

– топоніміка – це частина історичної пам'яті, і не можна дозволяти, щоб у місті залишалися назви, пов'язані з тоталітарною системою;

– вулиці мають нести географічну, історичну та культурну логіку.

Відтак, автор матеріалу пропонує розмежувати процеси повернення «історичних назв» і присвоєння нових; не чіпати топоніми, які вже мають історичне або нейтральне значення, а також замість масових перейменувань пропонує інтегрувати старі назви через пам'ятні знаки, меморіальні дошки, музейну роботу.

Контекст «історичної справедливості» підтримували у 1990-ті рр. в Херсоні доволі активно, зокрема, в пресі й у заявах політичних сил. Так, в архіві Августа Вірлича міститься звернення Херсонської регіональної організації Ліберальної партії України до комісії з перейменувань, датоване 12 серпня 1996 р.¹⁸, де запропонували 76 назв, які назвали історичними. Ліберали застосували наратив про «повернення історичних назв» вулиць та «уніфікації» сучасних і зокрема виступили за системний підхід: не точкові перейменування, а повне відновлення дореволюційної топонімічної системи, тобто фактично виступили за декомунізацію назв і повернення до топонімів, створених Російською імперією, переважно у 19 ст. У листі партії це розглядається як «акт громадянського покаяння» і «подолання ідеологічної травми»: «Відновлення історичних назв нашого міста стане громадянським актом покаяння, подолання провини перед культурою рідного міста, нашої спільної малої Батьківщини, розтерзаної багаторічним ідеологічним протистоянням».

Загалом наративи, викладені в листі партії, сьогодні можна було би розглядати як проросійські та імперські. На той час вони були прийнятними в контексті боротьби з комуністичним минулим, в якій імперські наративи не сприймалися ворожими, на відміну від комуністичних. Чи була ліберальна партія першою, хто запропонував комплексний системний підхід до перейменування топонімів у Херсоні, потребує подальших досліджень. Проте саме на цей лист партії, який міститься в архіві Августа Вірлича, спираються у своїх заявах, повідомленнях і матеріалах як місцеві політики, так і журналісти, а концепт «історичної справедливості» у розумінні повернення саме до імперських назв переважно 19 ст. об'єктів топоніміки в Херсоні продовжував діяти в місті у різних обсягах до настання російської окупації 2022 р.

Стратегія повернення саме до імперських назв 19 – початку 20 ст. закріплена і нормалізована як прийнятна також і в замітці «Херсон – купецький» (російською мовою) у газеті «Недвижимість города» в архіві Августа Вірлича¹⁹. У замітці 1996 р. акцент – на купецькій соціально-економічній традиції міста. Втім, у цьому тексті «купецький» означає

¹⁸ ДАХО. Ф. Р-3378. Оп. 4. Спр. 196. Арк. 3.

¹⁹ Ibid. Арк. 10.

не лише соціально-економічну характеристику, а й інтеграцію міста в імперську торгову систему, формування ідентичності через імперські економічні зв'язки та романтизацію 19 ст. – періоду Російської імперії. Коли підкреслюється «місто купців і ремісників» на «залишках нікому не потрібної Нової Візантії», «класичний вид системи назв» або «природне місце в європейському житті», то в інформаційному просторі створюється образ «золотої доби», яка збігається з імперським періодом. Тобто імперія подається як час порядку, природності, органічності розвитку. Але у 1990-х рр. імперський період у Херсоні не сприймався як колоніальний або ворожий: ворожим був комунізм. Відтак, «повернення до купецького Херсона» виглядало як повернення до «нормальної історії», очищення від радянської ідеології, повернення до «історичної справедливості». Пізніше – ближче до 2022 р. – стало більш очевидним широкому загалу, що 19 ст. для Херсона – це російська імперська адміністрація, імперські генерал-губернатори, колонізаційний проєкт Півдня, свідомі утиски української культури в цілому та мови зокрема. Відтак, у сучасному деколоніальному аналізі подібна риторика читається як імперський наратив, але для 1990-х рр. це був суттєвий крок вперед, щоб позбавитись від комуністичної спадщини.

В архіві Августа Вірлича є також колонка читачів газети «Наддніпрянська правда» за 31 жовтня 1995 р.²⁰ У ній редакція газети викладала фрагменти неанонімних листів. Редакція наводить два листа – пенсіонера та ветерана праці. Редакція в обраних листах демонструє фактично майже протилежні думки двох читачів. Зокрема, пенсіонер Володимир Рябошлик наголошує на тому, що «той, у кого в сім'ї система забрала хоч одну людину, не стане відстоювати «революційної топоніміки». Також читач критикує заяви про те, що на перейменування не вистачає коштів: «Але звідки знаходяться вони на будівництво «царських сіл» (і приклад тут знову за комуністами), для тиражування чужоземної літератури, теле- і радіотрансляцій часто низькопробних, ворожих державі передач? На це йдуть не копійки, а мільярди карбованців». Відрізняється думка ветерана війни і праці Петра Бабенка, який підсумовує: «Я б, наприклад, вніс пропозицію перейменувати (якщо це вже комусь так хочеться) проспект Ушакова в проспект ім. 1-ї річниці незалежної України. Або почекаати трохи менше року і перейменувати на честь Першого незалежного п'ятиріччя України. А взагалі перейменування міст, вулиць, площ, установ потребує чималих коштів, яких нині обмаль. На мою думку, не варто поспішати з важким для нашої держави час».

Публікація у «Наддніпрянській правді» засвідчує поляризацію суспільних настроїв середини 1990-х рр. щодо перейменування топонімів, хоча робити ґрунтовні висновки лише на підставі двох листів було б методологічно некоректно. Водночас добір редакцією цих матеріалів показує, що частина містян сприймала відмову від «революційної топоніміки» як морально необхідний крок у подоланні травматичного радянського минулого, тоді як інші наголошували на економічній недоцільності перейменувань у період кризи та закликали до обережності й поступовості. Таким чином, топонімічні зміни в Херсоні від самого початку постали не лише як адміністративний процес, а як простір суспільного зіткнення пам'ятей, де перетиналися питання історичної справедливості, економічних ресурсів і формування нової державної ідентичності.

У документі орієнтовно 1996 р., який є в архіві Августа Вірлича, є пропозиції до

²⁰ ДАХО. Ф. Р-3378. Оп. 4. Спр. 197. Арк. 50.

перейменування топонімів у Херсоні²¹, переважна частина яких стала основою до перейменувань у 2016 р.: із поступовим позбавленням комуністичної ідеології, але домінуванням ідеології імперської. Пропозиції були наступними (перелік наведений дослівно, як у архівній справі):

1. Назва парків.

1. Парк ім. В.І. Леніна – Міський сад.
2. Парк ім. Ленінського комсомолу – Молодіжний парк або Комсомольський парк.
3. Парк Шумського /без змін/.
4. Парк Димитрова /без змін/.
5. Придніпровський парк /без змін/.
6. Парк Ювілейний /50-річчя радянської влади/ – 200 років Херсона.
7. Парк Нафтовиків /без змін/.

2. Назва скверів.

1. Сквер К. Маркса – Потьомкінський сквер.
2. Сквер Дзержинського – Гімназичний сквер.
3. Сквер Орджонікідзе – назва анулюється, нова не визначена.
4. Сквер без назви /за готелем «Фрегат»/ – сквер Адміралтейський, Одеський.
5. Сквер Т.Г. Шевченка /без змін/.

3. Назва майданів.

1. Жовтневий майдан – Адміралтейський майдан, Одеський сквер.
2. Майдан Героїв Сталінграда – Таврійський майдан.
3. Майдан Свободи /без змін/.
4. Майдан Перемоги /без змін/.
5. Майдан 60-річчя СРСР – Студентський майдан.
6. Майдан Ганнібала /без змін/.
7. Майдан 50-річчя СРСР – майдан Текстильників.
8. Одеський майдан /без змін/.
9. Корабельна площа /без змін/.
10. Майдан Цюрупі /без змін/.
11. Майдан 13 березня /без змін/.

4. Центральні вулиці міста, яким повертаються історичні назви.

1. Вулиця К. Маркса – Потьомкінська.
2. Провулок Пугачова – провулок Говарда.
3. Вулиця 9-го січня – Ганнібалівська.
4. Вулиця Комунарів – Воронцовська.
5. Вулиця 21-го січня – Торгова.
6. Вулиця Жовтневої революції – Рішельєвська.
7. Вулиця Леніна – Соборна.
8. Вулиця Декабристів – Преображенська.
9. Вулиця Червонофлотська – Волохінська..
10. Вулиця Червонопрапорна – Александрійська.

---

²¹ ДАХО. Ф. Р-3378. Оп. 4. Спр. 197 (1). Арк. 5.

11. Вулиця Комсомольська – Ерделівська.
12. Вулиця Артема – Форштадська.
13. Провулок Готельний – Комстадіуса.
14. Вулиця Д. Бідного – Тягинська.

Отже, документ середини 1990-х рр. демонструє характерну для пострадянського періоду модель трансформації топонімичного простору: деклароване очищення від комуністичної символіки супроводжується не формуванням нової української національної парадигми, а відновленням дореволюційної, тобто імперської системи назв.

Переважає більшість запропонованих «історичних» назв апелює до періоду Російської імперії 19 – початку 20 ст.: Потьомкінська, Воронцовська, Рішельєвська, Ганнібалівська, Адміралтейський, Таврійський, Форштадська тощо. Саме цей період визначається як «класичний» і легітимний для міського простору. Таким чином, концепт «повернення історичних назв» фактично означає повернення до імперської символічної матриці. Також варто зазначити, що імперські назви в контексті «історичних» у Херсоні хотіли повернути центральним вулицям, тобто заповнити центр міста фактично російським наративом.

Особливо показовим є фінальний допис у документі: «Окремі «старі» назви вулиць проіснували більше як 120 років». Тривалість існування назви використовується як аргумент її легітимності та «історичності» походження, що автоматично надає перевагу імперському періоду як «нормі», а радянський період – як відхиленню від неї. Проте у такій логіці відсутній український модерний національний наратив як повноцінна альтернатива обом імперським моделям – російській дореволюційній і радянській.

Водночас документ демонструє непослідовність у відмові від комуністичної символіки. Частина радянських назв залишалася без змін: парк Димитрова, парк Шумського, майдан Перемоги, майдан Цюрупі, майдан 13 березня тощо. Це свідчить про вибірковість декомунізації та відсутність цілісної концепції розриву з радянською спадщиною. Фактично пропонувався не повний демонтаж комуністичного символічного простору, а його часткове редагування з одночасною реставрацією імперських маркерів.

Таким чином, ініціатива 1996 р. не створювала нової ідентифікаційної рамки міста, а пропонувала заміну однієї імперської моделі (радянської) на іншу (дореволюційну російську). У цьому контексті «історична справедливість» інтерпретується як повернення до імперської спадщини, а не як деколонізація міського простору в сучасному розумінні.

Переименовання періоду 2011–2013 рр. Попри те, що системні переименовання об'єктів топоніміки у Херсоні почались у 2012 р., а набули масового характеру у 2016 р., певні переименовання були й раніше – з 2007 р. Серед переименовань були як спричинені розбудовою міста (так з'явився провулок Академічний²² і провулок Взуттевий²³), так і вже більш ідеологічні: Жовтнева площа стала площею імені Юрія Тугушкіна – колишнього

---

²² Рішення Херсонської міської ради № 366 від 29.03.2007. «Про найменування проїжджої частини котеджного містечка в районі Херсонського національного технічного університету». URL: http://www.city.kherson.ua/acts/s366_07.zip

²³ Рішення Херсонської міської ради № 970 від 10.10.2008. «Про найменування провулка між проспектом Сенявіна та вулицею Паровозною». URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/s970.zip>

директора порту²⁴, а також назву отримала вулиця в районі суднобудівного заводу²⁵. Ці перейменування хоч і були ідеологічними, проте системності не мали.

Системність з'явилась у 2011 р., коли в Херсоні перейменовували низку скверів, і продовжилась низкою перейменувань вже 2012–2014 рр. Так, були ухвалені:

– Рішення Херсонської міської ради № 780 від 26.09.2012. «Про увічнення пам'яті Івана Мозгового»;

– Рішення Херсонської міської ради № 781 від 26.09.2012. «Про повернення історичних назв вулицям міста»;

– Рішення Херсонської міської ради № 1064 від 24.04.2013. «Про повернення історичних назв вулицям міста»;

– Рішення Херсонської міської ради № 1397 від 04.06.2014. «Про перейменування площі імені 50-річчя СРСР у площу імені Героя Радянського Союзу Дубинди Павла Христофоровича».

У цей період знову в інформаційному просторі повторюється наратив про «повернення історичних назв» вулицям міста, який дублює наратив ще 1990-х рр. Деякі топоніми перейменовували саме так, як пропонували у 1990-х рр. Розглянемо їх детальніше.

Так, на площу Мозгового рішенням ХМР № 780 від 26.09.2012 перейменовували Площу 60-річчя СРСР (ювілей 60 років СРСР був у грудні 1982 р.)²⁶. Наступним рішенням під час цієї самої сесії ухвалили низку перейменувань, які охарактеризували як «повернення історичних назв вулицям» – йдеться саме про назви часів Російської імперії в Херсоні (19 – початок 20 ст.), а саме:

– вулицю Леніна до Комунарів (вулицю Комунарів перейменовували на Воронцовську) перейменовували на Соборону, від вулиці Комунарів і далі – на Грецьку. Варіант із Соборною пропонували у 1990-х рр., чому є свідчення в архіві Августа Вірлича;

– вулиця Карла Маркса стала Потьомкінською – теж так само, як і пропонували у 1990-х рр. І це також є поверненням до імперського наративу: назву «Потьомкінська» фіксували на карті 1855 р.²⁷

Вже у 2013 р. вул. Червонофлотська отримала назву Богородицька²⁸. У даному випадку назва повернулася до одного з варіантів імперського наративу, адже вулиця мала різні назви: у 19 ст. вона була як Богородицькою, так і Болотною, Волохінською, Верхньою Дніпровською²⁹.

Варто зазначити, що перейменування 2007–2013 рр. відбувались за каденції тодішнього Херсонського міського голови Володимира Сальдо. Він керував містом в якості обраного міського голови з 2002 до 2012 р. Далі, з 2012 до лютого 2014 рр. обов'язки міського голови виконувала секретар Херсонської міської ради Зоя Бережна – однопартійка

²⁴ Рішення Херсонської міської ради № 629 від 23.11.2007. «Про перейменування площі «Жовтневої» у площу імені Ю. Тутушкіна». URL: http://www.city.kherson.ua/acts/s629_07.zip

²⁵ Рішення Херсонської міської ради № 627 від 23.11.2007. «Про присвоєння вулиці в районі ВАР «Херсонський суднобудівний завод» імені А. Вичежганіна». URL: http://www.city.kherson.ua/acts/s627_07.zip

²⁶ Білий Д., Гоманюк М. (ред.). Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади... С. 154.

²⁷ Ibid. С. 97.

²⁸ Рішення Херсонської міської ради № 1064 від 24.04.2013. «Про повернення історичних назв вулицям міста». URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/s1064.doc>

²⁹ Білий Д., Гоманюк М. (ред.). Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади... С. 83.

В. Сальдо³⁰. У 2022 р. В. Сальдо пішов на співпрацю з росіянами й очолив вже окупаційну адміністрацію Херсонщини, де разом із росіянами просував російські, комуністичні та імперські наративи, до яких входять Потьомкін, Суворов та інші російські діячі³¹.

Переименовання топонімів у Херсоні 2007–2013 рр. відбувалися загалом у період політичного домінування в місті команди В. Сальдо та його однопартійців, що дозволяє розглядати ці процеси не лише як адміністративні рішення, а й як елемент ширшої політики формування символічного простору Херсона. Характер топонімічних змін цього періоду – із вибіркоким демонтажем радянських назв та одночасним поверненням дореволюційних, переважно імперських – свідчить про наявність чітко окресленої стратегії зближення з російськими колонізаційними наративами. Подальша політична еволюція В. Сальдо дозволяє ретроспективно переосмислити топонімічну політику попереднього десятиліття як таку, що не виходила за межі імперської символічної парадигми, а радше сприяла її нормалізації в міському просторі та як наслідок – окупації Херсона росіянами у 2022 р.

Переименовання після Революції Гідності. Далі хвиля переименовань вже носила частково проукраїнський характер. Переименовання, які почалися у цей період, характеризуються позбавленням від політичного радянського наративу в топоніміці Херсона, вшануванням імен конкретних осіб у назвах об'єктів та лояльністю до імперських назв.

Почалась хвиля переименовань після Революції Гідності з переименовання площі імені 50-річчя СРСР у площу імені Павла Дубинди – Героя Радянського Союзу³². Це рішення демонструє складність і суперечливість трансформації символічного простору після Революції Гідності та початку війни Росії в Україні. Формально йдеться про відмову від назви, що прямо апелює до радянської державності (ювілей СРСР), однак її заміна іменем особи, чий статус пов'язаний із радянською нагородною системою та військовою історією СРСР, свідчить не про розрив із радянською символікою, а про її часткову персоналізацію.

Такий тип переименовання можна інтерпретувати як спробу деполітизації радянського спадку через зміщення акценту з абстрактної радянської державності на локального героя. Демонтаж радянських маркерів відбувався поступово і нерідко через їхню трансформацію, а не повне усунення. Водночас переименовання площі 50-річчя СРСР на ім'я Павла Дубинди розмежує політичну та ідеологічну спадщину СРСР і постаті окремих людей, чия діяльність може мати локальне чи суспільне значення незалежно від державного режиму, в межах якого вони діяли. Усунення з публічного простору символів тоталітарної ідеології не означає автоматичного заперечення внеску конкретних осіб у розвиток громади чи участь у подіях, що є частиною історії міста. У цьому контексті

³⁰ Вірлич Є. До дня місцевого самоврядування: згадуємо, хто очолював Херсон за роки незалежності. *Онлайн-видання «Кавун.City»*. URL: <https://kavun.city/articles/445816/do-dnya-miscevogo-samovryaduvannya-zgaduemo-hto-ocholyuvav-herson-za-roki-nezalezhnosti>

³¹ Вірлич Є. Пропаганда росіян на Лівобережжі та ретроспектива їхньої пропаганди в Херсоні під час окупації. *Онлайн-видання «Кавун.City»*. URL: <https://kavun.city/articles/274306/propaganda-rosiyan-na-livoberezhzhi-ta-retrospektiva-ihnoi-propagandi-v-hersoni-pid-chas-okupacii>

³² Рішення Херсонської міської ради № 1397 від 04.06.2014. «Про переименовання площі імені 50-річчя СРСР у площу імені Героя Радянського Союзу Дубинди Павла Христофоровича». URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/2014-s1397.doc>

принциповим є не формальний зв'язок особи з радянською нагородною системою, а переосмислення її ролі поза рамками державної пропаганди.

Таким чином, декомунізація як процес спрямована насамперед на демонтаж ідеологічних конструкцій і символів тоталітарної державності, тоді як оцінка історичних постатей потребує окремого, виваженого та позаідеологічного аналізу.

Далі хвиля перейменувань торкнулась двох топонімів: у Херсоні з'явилась Площа Володимира Великого³³ та вулиця Дунайської флотилії³⁴. Якщо найменування площі на честь Володимира Великого можна трактувати як спробу інтеграції Херсона в ширший український державницький та історичний наратив, апеляцію до символів киеворуської традиції та християнської культурної спадщини, то поява вулиці Дунайської флотилії зберігає зв'язок із радянською історичною парадигмою. Це найменування відтворює військовий наратив, пов'язаний з історією оборони Херсонщини під час Другої світової війни, що тривалий час залишався частиною радянського героїчного канону з одного боку, але є історією оборони Херсонщини з іншого: Дунайська воєнна флотилія обороняла Тендрівську косу від нацистських військ до листопада 1941 р.³⁵

Таким чином, у межах однієї хвили перейменувань співіснували різні ідентифікаційні вектори: формування української державницької символіки та збереження елементів радянської воєнної пам'яті. Це свідчить про поступовий, а не радикальний характер трансформації символічного простору Херсона у 2014 р. та про намагання місцевої влади балансувати між новими національними орієнтирами й усталеними історичними уявленнями частини громади.

Перейменування топонімів у Херсоні з 2016 р. вже відбувалось більш системно і охопило більше об'єктів. Зокрема ухвалили:

– Розпорядження міського голови № 80 від 19.02.2016. «Про виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

– Розпорядження міського голови № 337 від 15.05.2016. «Про перейменування об'єктів топоніміки населених пунктів області, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму»;

– Розпорядження міського голови № 456 від 08.07.2016. «Про виправлення технічних описок у розпорядженні міського голови від 19.02.2016 № 80»;

– Розпорядження міського голови № 495 від 02.08.2016. «Про внесення змін до розпорядження міського голови від 19.02.2016 № 80р (зі змінами)»;

– Рішення Херсонської міської ради № 1639 від 19.10.2018. «Про виправлення помилки в назві вулиці»;

– Рішення Херсонської міської ради № 1912 від 24.02.2019. «Про перейменування вулиці Молочна на вулицю Ігоря Шпака»;

³³ Рішення Херсонської міської ради № 1723 від 20.02.2015. «Про найменування площі». URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/s1723.doc>

³⁴ Рішення Херсонської міської ради № 1836 від 15.05.2015. «Про перейменування вулиці». URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/s1836.doc>

³⁵ Хроніка визволення Херсонщини. 26 жовтня 1943 – 12 квітня 1944: Збірник документів / Уклад.: І.В. Лопушинська, І.Ю. Сінкевич, О.І. Шинкаренко; Відп. за вип. В.О. Лебідь. Херсон: Державний архів Херсонської області, 2015. С. 6.

– Рішення Херсонської міської ради № 1913 від 24.04.2019. «Про перейменування провулка Зрошувального на провулок Михайла Шульца»;

– Рішення Херсонської міської ради № 2533 від 16.10.2020. «Про надання зоні зелених насаджень статусу скверу та його найменування».

Масштабна хвиля перейменувань у Херсоні з 2016 р. відбувалась у контексті реалізації Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та заборону пропаганди їхньої символіки», ухваленого у 2015 р. Саме законодавче врегулювання процесу декомунізації надало місцевим органам влади чіткі правові рамки для демонтажу радянської символіки у публічному просторі. У Херсоні це вилилося в системне перейменування значної кількості геонімів, що стало найбільш масштабною трансформацією топонімічного ландшафту за весь період незалежності до того часу. Водночас, характер перейменувань засвідчив не лише відмову від відверто ідеологічних радянських маркерів, а й продовження тенденції до відновлення дореволюційних – імперських – назв, що зберігало тяглість імперської символічної традиції поряд із поступовим утвердженням українського державницького нарративу. Так, у Херсоні залишились проспект Ушакова, вулиця Суворова, замість Комунарів з'явилась Воронцовська тощо. Залишились попередні назви на кшталт Потьомкінської та Богородицької. Втім, з'явилися і геоніми, які утверджували особливості міського простору (приміром Університетська) й увічнювали видатних українських діячів у цілому та херсонців зокрема (приміром Олекса Алмазов, Володимир Кедровський, Віктор Гошкевич, сестри Гозадінови, Олесь Гончар, Михайло Шульц тощо).

Таким чином, перейменування періоду 2016–2020 рр. можна назвати першим системним етапом декомунізації топонімічного простору Херсона, здійсненим у межах чітко визначеної законодавчої політики. Вони поєднали демонтаж радянської ідеологічної символіки з відновленням і збереженням частини дореволюційних, переважно імперських назв, що зберігало символічну тяглість попередньої традиції. Водночас, у міському просторі з'явилися нові геоніми, спрямовані на утвердження українського державницького нарративу та вшанування як загальнонаціональних, так і локальних діячів. Отже, топонімічна політика цього періоду мала компромісний характер: вона поєднувала декомунізацію з частковою інерцією імперської символіки та поступовим формуванням української ідентифікаційної рамки.

Перейменування після деокупації Херсона 2022 р. Найбільш масштабне перейменування відбулося у 2023–2024 рр. Воно відбувалося у кілька етапів. Через безпекову ситуацію – постійні обстріли з боку російських військ – провести громадські обговорення було неможливо, відтак участь громади була забезпечена за допомогою онлайн-голосування з вибором назв геонімів, які запропонували члени комісії, утвореної на виконання Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії»³⁶.

Перейменування топонімів після деокупації Херсона 2022 р. здійснювались системно і з чітко визначеними принципами перейменування та найменування, які можна охарактеризувати як такі, що сформувались у процесі трансформації суспільно-політичної

---

³⁶ Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії: Закон України від 21.03.2023 р. № 3005-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

думки періоду від здобуття Україною незалежності, тобто протягом 31 року. Ці принципи стали своєрідним підсумком усіх дискусій під час попередніх перейменувань і врахували численні наслідки ідеологічних протистоянь, політичних маніпуляцій, спроб ревізії історичної пам'яті та пошуків національної ідентичності³⁷:

1. назви, що пов'язані з російською та радянською мілітаристською історією розширення імперії, колоніальною політикою, спрямованою на поневолення народів;
2. назви, які закріплюють ідеологічні маркери зверхності російської культури над усіма іншими;
3. назви подій, явищ, імен імперських і радянських діячів, які не пов'язані з історією, культурою, життям нашого міста, краю та країни;
4. назви подій, явищ, імен діячів, пов'язаних з негативними явищами впровадження колоніальної, імперської політики поневолення, закріпачення, утисків розвитку українського й інших народів, а також перешкоджання захисту та розвитку прав і свобод людини.

Так само чітко, але значно ширше були виділені і принципи найменування топонімів у Херсонській громаді³⁸: дотримання зональності, чітке обґрунтування найменувань на честь осіб, врахування особливостей мікрорайонів міста тощо. Якщо аналізувати попередні спроби перейменувань топонімів у Херсоні, то подібні чітко визначені та розгорнуті принципи застосували вперше. Раніше спроби зміни назв топонімів носили більш хаотичний та ідеологічно забарвлений імперською ідеологією характер. Тоді як у 2023–2024 рр., попри радикальне бажання позбавитись російських наративів у назвах просторів, до зміни цих назв підходили більш ретельно та виважено, із урахуванням думки мешканців, науковців, з аналізом попереднього досвіду, досвіду окупації Херсона 2022 р. та інших факторів.

Важливим фактором, який сприяв радикалізації думки херсонців щодо імперських найменувань ймовірно став і той факт, що під час окупації Херсона у 2022 р. росіяни активно використовували саме імперські наративи 19 – початку 20 ст., змішуючи їх з радянськими. Досвід окупації 2022 р., під час якої російська влада активно експлуатувала імперські та радянські наративи як інструмент символічного привласнення простору, суттєво вплинув на суспільне сприйняття топоніміки. У цьому контексті деколонізація назв перестала бути лише питанням історичної пам'яті – вона набула значення елементу безпеки, ідентичності та опору, що остаточно змістило акценти з компромісних моделей минулого до усвідомленого формування українського символічного простору.

Висновок. Архів Августа Вірліча має принципове значення для дослідження перейменувань топонімів у Херсоні, оскільки фіксує ранні етапи формування дискусій і практик символічної трансформації міського простору у 1990-х рр. – задовго до появи державних декомунізаційних і деколонізаційних законів. Матеріали архіву дають змогу реконструювати не лише перелік пропозицій та аргументаційних моделей (зокрема, наратив «повернення історичних назв»), а й контекст ухвалення рішень: політичні позиції локальних політиків і лідерів думок, медійні рамки обговорення, суспільні страхи й очікування в умовах економічної кризи та пострадянської невизначеності. Важливо, що архів дозволяє простежити тяглість окремих підходів і лексики – від ініціатив середини

³⁷ Білий Д., Гоманюк М. (ред.). Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади... С. 196.

³⁸ Ibid. С. 197-198.

1990-х до рішень 2012–2016 рр., а також чіткіше інтерпретувати їхню імперську складову, яка в той час нерідко сприймалась як нейтральна «історичність». Після пограбування росіянами архівів і музейних фондів у Херсоні збережений архів Августа Вірліча набуває додаткової цінності як унікальне джерело для відтворення локальної історії, механізмів пам'яттєвої політики та еволюції ідентичнісних рамок міста у 1992–2024 рр.

Перспективи подальших досліджень полягають, насамперед, у розширенні джерельної бази та поглибленні порівняльного аналізу топонімічної політики Херсона з іншими містами Півдня України, що дозволить виявити спільні та регіонально специфічні моделі декомунізації і деколонізації. Особливої уваги потребує вивчення діяльності топонімічних комісій, механізмів ухвалення рішень і ролі громадської участі у різні періоди – від 1990-х рр. до часу після деокупації 2022 р. Перспективним напрямом є також дослідження рецепції перейменувань у міському середовищі: аналіз усної історії, медійних дискурсів і соціальних мереж як простору формування та трансформації локальної ідентичності. Важливим видається і міждисциплінарний підхід – поєднання історичного аналізу з урбаністичними, соціологічними та культурологічними методами, що дозволить розглядати топоніміку як інструмент політики пам'яті, а також в якості складової процесу відновлення символічної суб'єктності громади в умовах війни та постколоніального переосмислення простору.

Заява про відсутність конфлікту інтересів. Автор підтверджує відсутність будь-якого реального чи потенційного конфлікту інтересів, зокрема фінансового, інституційного або особистого характеру, що міг би вплинути на підготовку, рецензування та публікацію цієї статті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Джерела

Держархів Херсонської області (ДАХО). Ф. Р-3378 «Журналісти і письменники Херсонщини».

Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» № 3005-IX від 21.03.2023 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

Результати перейменування в Херсоні. Презентація вебсайту та сторінки в соціальній мережі «Фейсбук» проєкту «Звільнена мапа». ХОУНБ імені Олеся Гончара, 26.09.2024. URL: <https://biblio.lib.kherson.ua/pereyrenuvannya.htm?ps=19>

Рішення Херсонської міської ради № 1064 від 24.04.2013. «Про повернення історичних назв вулицям міста». Херсон. Офіційний сайт міста. URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/s1064.doc>

Рішення Херсонської міської ради № 1397 від 04.06.2014. «Про перейменування площі імені 50-річчя СРСР у площу імені Героя Радянського Союзу Дубинди Павла Христофоровича». Херсон. Офіційний сайт міста. URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/2014-s1397.doc>

Рішення Херсонської міської ради № 1723 від 20.02.2015. «Про найменування площі». Херсон. Офіційний сайт міста. URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/s1723.doc>

Рішення Херсонської міської ради № 1836 від 15.05.2015. «Про перейменування вулиці». Херсон. Офіційний сайт міста. URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/s1836.doc>

Рішення Херсонської міської ради № 366 від 29.03.2007. «Про найменування проїжджої частини котеджного містечка в районі Херсонського національного технічного університету». Херсон. Офіційний сайт міста. URL: http://www.city.kherson.ua/acts/s366_07.zip

Рішення Херсонської міської ради № 627 від 23.11.2007. «Про присвоєння вулиці в районі ВАТ «Херсонський суднобудівний завод» імені А. Вичежганіна». Херсон. Офіційний сайт міста. URL: http://www.city.kherson.ua/acts/s627_07.zip

Рішення Херсонської міської ради № 629 від 23.11.2007. «Про перейменування площі «Жовтневої» у площу

- імені Ю. Тутушкіна». *Херсон. Офіційний сайт міста*. URL: http://www.city.kherson.ua/acts/s629_07.zip
- Рішення Херсонської міської ради № 970 від 10.10.2008. «Про найменування провулка між проспектом Сенявіна та вулицею Паровозною». *Херсон. Офіційний сайт міста*. URL: <http://www.city.kherson.ua/acts/s970.zip>
- Розпорядження начальника Херсонської МВА від 11.01.2024 р. № 05-р. URL: <https://cutt.ly/vtVc8hUW>
- Розпорядження Херсонського міського голови від 19.02.2016 р. №80 р «Про виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» URL: *Херсон. Офіційний сайт міста*. <http://www.city.kherson.ua/acts/r80.zip>
- Хроніка визволення Херсонщини. 26 жовтня 1943 – 12 квітня 1944: Збірник документів / Уклад.: *І.В. Лопушинська, І.Ю. Сінкевич, О.І. Шинкаренко*; Відп. за вип. *В.О. Лебідь*. Херсон: Державний архів Херсонської області, 2015. 112 с.

Література

- Білий Д., Гоманюк М., Дяченко С., Кузовова Н., Макієнко О., Яровий В.** Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади / Заг. ред. *Д. Білого, М. Гоманюка*. Херсон: Вид-во Херсонського державного університету, 2025. 238 с.
- Білий Д., член комісії з перейменування при Херсонській МВА, в ефірі проєкту «АртАгент» радіо «X.On». URL: <https://x-on.com.ua/archives/event/dementiy-bilyj>
- Вірлич Є.** До дня місцевого самоврядування: згадуємо, хто очолював Херсон за роки незалежності. *Онлайн-видання «Кавун.City»*. URL: <https://kavun.city/articles/445816/do-dnya-miscevogo-samovryaduvannya-zgaduemo-hto-ocholyuvav-herson-za-roki-nezalezhnosti>
- Вірлич Є.** Пропаганда росіян на Лівобережжі та ретроспектива їхньої пропаганди в Херсоні під час окупації. *Онлайн-видання «Кавун.City»*. URL: <https://kavun.city/articles/274306/propaganda-rosiyan-na-livoberezhzhi-ta-retrospektiva-ihnoi-propagandi-v-hersoni-pid-chas-okupacii>
- Водотика С., Савенок Л.** Міський простір, декомунізація і проблеми історичної пам'яті. *Місто: історія, культура, суспільство*. 2017. № 1. С. 119-133.
- Гоманюк М.** Декомунізаційні моделі перейменування населених пунктів Півдня України (на прикладі Херсонської області). *Науковий вісник ХДУ Серія Географічні науки*. 2017. № 6. С. 30-37. URL: <https://gj.journal.kspu.edu/index.php/gj/article/view/6>
- Котляр Ю.** Селянське повстанство на Миколаївщині (1918-1921 рр.). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2021. 124 с.
- Кузовова Н.** Гендерне питання і політика пам'яті у назвах вулиць Херсона. *Білий Д., Гоманюк М.* (ред.). *Звільнена карта. Довідник нових геонімів Херсонської громади*. Херсон: Вид-во Херсонського державного університету, 2025. С. 198-204.
- Михайленко Г.** Збереження пам'яті про загиблих воїнів як чинник формування локальної ідентичності. *Південний архів (історичні науки)*. 2025. № 51. С. 39-52. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2025-51-5>
- Міронова І., Бурянюк А.** Радянська Україна: ілюзія історичної суб'єктності. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2019. Vol. 1. С. 15-23. DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2019.01.015>

Перше надходження – 25.02.2026
Прийнято до друку – 05.05.2026
Оприлюднено на сайті – 15.05.2026